

УДК 94/27(322)477-04

Гладченко С. В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної роботи, Інститут післядипломної та інноваційної освіти Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (Україна, Одеса), vesta_odessa@mail.ru

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

Представлено аналіз історичних передумов благодійної діяльності церкви. З найдавніших часів суспільству знайомі життєві ситуації, при яких, окремі люди та соціальні групи відчують потребу, бідні, безпорадні і беззахисні. В багатьох країнах світу, в тому числі в Україні, бідність, нужда і безпорадність залишається долею значної частини населення. Благодійність – одна з основних соціальних форм вирішення подібних проблем і особлива сфера сучасного соціального життя. Благодійність виникає в умовах формування людського суспільства, становлення основних соціальних інститутів як традиція допомоги старим, хворим, інвалідам, дітям, людям, які опинилися в біді і не мають можливості самотійно її подолати. Благодійність – це невід’ємна частина моральної культури і суспільних норм всіх цивілізацій. Тому, вивчення цієї проблематики є актуальним в сучасній Україні.

Ключові слова: благодійність, Україна, історичні передумови благодійності, діяльність релігійних організацій та церкви.

Сучасний процес демократичних реформ в Україні супроводжується серйозними соціальними витратами. Соціальна невлаштованість кількості верств населення проявляється в різних сферах, впливає на життєдіяльність громадян та духовно-моральну атмосферу в суспільстві. У цьому зв’язку виникає надзвичайно актуальна проблема організації соціальної допомоги в різних сферах: заснуються фонди, відновлюється діяльність релігійних організацій різних напрямків. Тому аналіз історичних передумов має велике значення та свою **актуальність**. В умовах, коли об’єктивно зростає роль релігії і церкви, їх вплив на соціальне середовище та формування світогляду населення, відчутною є потреба у ґрунтовних наукових дослідженнях, що є **метою** даного дослідження.

Важливими для розуміння основних історичних передумов благодійної діяльності релігійних організацій та церкви в Україні є загальні дослідження з історії релігій в Україні, більшість із яких носять релігієзнавчий характер і містять узагальнену інформацію. Йдеться насамперед про роботи: Браєна Тірни “Релігійні права: історичний огляд” [3], та О. М. Трайнин “Роль християнської церкви в формуванні інституту благодійності” [4]. Загалом праці з історії благодійної діяльності релігійних організацій та церкви в Україні відтворюють узагальнену картину змін релігійної ситуації в країні.

Релігійні організації, хоча і переслідують в своїй діяльності мету, яка знаходиться за межею видимого світу, та вступають в різні правовідносини з навколишнім світом.

Благодійна діяльність релігійних організацій тісно пов’язана з релігійним культом. Це пояснюється перш, за все тим, що християнські заповіді в сукупності являють собою вчення про благодійництво. При вчиненні богослужінь і соборних молитов, служителі Церкви завжди нагадують особам, що моляться про благодійність та закликають до неї.

Під благодійністю слід розуміти – можливість творити благо, та здійснювати милосердні справи. С. І. Ожегов визначає благодійність як безкорисливу та направлену на суспільну допомогу діяльність, певних осіб, або організацій [1, с. 56]. Релігійні організації під

благодійністю розуміють певну діяльність, яка пов’язана з наступними поняттями: милосердям, співчуттям, готовністю надати безоплатну допомогу будь-кому – хто цього потребує.

Благодійна діяльність релігійних організацій включає в себе надання матеріальної, фізичної, технічної допомоги та морально-духовні форми підтримки людей, які опинилися в тяжкій життєвій ситуації.

Благодійною діяльністю в загальному визнається діяльність, яка здійснюється без мети отримання прибутку (некомерційний характер), яка проводиться в інтересах суспільства в цілому і здійснюється на підставі альтруїзму (особи, які приймають участь в такій діяльності роблять фінансові пожертви, або працюють без винагороди, або інших економічних переваг та користі). В наш час існує ряд благодійних програм та ініціатив, які пропонуються різноманітними релігійними організаціями, це перш за все допомога малозабезпеченим; розвиток освіти, підтримка релігії, та інші цілі що служать суспільному благу.

Релігійна організація, як юридична особа є самостійним суб’єктом правовідносин. Статус юридичної особи дозволяє релігійним організаціям самостійно приймати участь в господарському обігу, бути рівноправними суб’єктами майнових і інших цивільно-правових відносин.

Співпраця Церкви, релігійних організацій та держави в сфері соціальної і добродійної діяльності не є чимось новим. На протязі тривалого часу, як нами було зазначено Церква була співробітницею держави в справі соціального служіння населенню. Церква та релігійні організації діють як самостійні організації, наділені правоздатністю для здійснення соціального служіння. На сьогоднішній день соціальна діяльність Церкви та релігійних організацій охоплює наступні основні напрямки: соціальне обслуговування і добродійна підтримка громадян, які опинилися у важкій життєвій ситуації (інвалідів, малозабезпечених, людей похилого віку, дітей-сиріт, безробітних і т. і.); загальна основна і додаткова освіта дітей з малозабезпечених сімей, дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків; протидія легалізації і розповсюдження соціально небезпечних явищ, направлених на розвалювання основного соціального осередку суспільства – сім’ї (аборти, нові репродуктивні технології, евтаназія, нетрадиційна (одностатєва сім’я); протидія соціально небезпечної діяльності нетрадиційних релігійних організацій.

Діяльність Церкви та релігійних організацій в сфері соціального обслуговування може здійснюватися в таких формах як: разова матеріальна допомога, яка надається, в різних добродійних пунктах і столових у вигляді продуктів харчування, грошових засобів і т. і.; соціальне обслуговування патронажними службами інвалідів та людей похилого віку, за місцем проживання; соціальне обслуговування в стаціонарних організаціях (соціально-реабілітаційних центрах для дітей сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування). Надання тимчасового притулку в спеціалізованих організаціях соціального обслуговування.

Чинне цивільне законодавство дозволяє релігійним організаціям створювати установи соціального обслуговування для дорослих та дітей. Найбільш гострою проблемою для релігійних організацій є створення необхідних умов утримання для дорослих та дітей при дотриманні санітарно–епідеміологічних норм, норм протипожежної безпеки, будівельних норм і правил, які встановлені у відповідних підзаконних актах, дуже часто при храмові будівлі та господарські будівлі, які передані у власність або безоплатне користування релігійним організаціям, не відповідають встановленим вимогам. Між тим, оперативний ремонт таких будівель ускладнюється із–за нестачі у релігійної організації матеріальних коштів. Дуже часто адміністрація православних притулків укладає з громадянами похилого віку договори довічного утримання, які передбачають надання вказаним громадянам догляду та турботи на умовах передачі житлового приміщення громадян у власність притулку.

Одне з головних напрямлень соціальної діяльності – освіта неповнолітніх, які утримуються в православних закладах соціального обслуговування. Не завжди ці заклади мають в наявності необхідний штат працівників, здатних займатися навчанням дітей. Відповідно до цього найбільш розповсюдженою формою таких закладів є екстернат, який передбачає самостійне вивчення екстерном загальноосвітніх програм с наступною проміжною і підсумковою державною атестацією в загальноосвітньому закладі, яке має державну акредитацію.

Безпосередньо заклади соціального обслуговування повинні прагнути сформувати власний штат педагогів і навчати дітей у власному закладі. Сьогодні ми зустрічаємо наступні випадки, коли при деяких закладах соціального обслуговування, а також при монастирях, де мешкають діти, які залишилися без піклування батьків, відкриваються православні навчальні заклади, які здійснюють освітню діяльність на підставі ліцензії. Співробітники таких закладів соціального обслуговування, або послушники монастирів, закінчують педагогічні вузи і здатні своїми силами здійснювати освітню діяльність.

За метою створення і діяльності релігійна організація відноситься до некомерційних товариств. Приналежність релігійної організації до цієї категорії в значній мірі впливає на її внутрішню структуру, об'єм правоздатності, оподаткування. Діяльність релігійних організацій регламентується не тільки законодавством України, а й цілим рядом локальних актів–внутрішніх правил релігійних організацій. Це в повній мірі відповідає нормам діючого законодавства, так, як держава поважає внутрішні правила релігійних організацій за умови, що вони не суперечать законодавству України.

Відповідно до ст.ст. 19, 23 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, релігійні організації, мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно–будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також, добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи. Також, при релігійних організаціях можуть утворюватися товариства, братства, асоціації, інші

об'єднання громадян для здійснення добродійності, вивчення та розповсюдження релігійної літератури та іншої культурно–освітньої діяльності [2]. Девізом підприємництва стає безоглядне використання будь–яких можливостей збагачення, всюди виникають банки, процвітає торгівля, в тому числі і торгівля грішми, хоча ще зовсім недавно до купців відносилися з підозрою, а позика взагалі була заборонена. Церква шукає нові засоби впливу на економіку, намагаючись об'єднати купців та торговців в релігійні братства, хоча сама все більше втягується в комерційні відносини [3, с. 67].

Формування громадянського суспільства в Україні супроводжується підвищенням суспільно–громадської активності громадян, яка знаходить свій прояв в утворенні великої кількості різноманітних неурядових організацій, які покликані вирішувати багато суспільно–значущих проблем.

В останній час посилюється процес розширення суспільства та виявилися окремі групи населення, які потребують допомоги та захисту.

Держава, яка в останній час намагалася вирішувати проблеми соціального захисту населення, сьогодні постала перед необхідністю залучення до рішення цих проблем недержавних утворень. Одним з таких недержавних утворень є різноманітні релігійні організації, які здійснюють благодійницьку діяльність на території України.

В християнський період світової історії благодійництво було віднесено до суспільної добродійності, в ньому вбачали предмет суспільного піклування і турботи, в результаті чого благодійництво вперше отримало публічний характер і одночасно почало розглядатися як моральний обов'язок кожної добродійної людини [4, с. 76].

Традиційно благодійність розглядалась як церковний інститут. Так наприклад, перші благодійні установи – латинські *riae causae*, створювалися при церквах і були наділені відповідною правоздатністю. Благодійність, як суспільна система була утворена на теренах нашої держави з прийняттям християнства. Візантійські монахи принесли з собою уяву про врачування та про суспільне призначення, як про привілей Церкви. В 996 р. св. блгв. кн. Володимир прийняв статут, відповідно до якого в обов'язок духовенства входило піклування про бідних та знедолених, в зв'язку з цим визначена статутом десятина призначалась не тільки на утримання приходських церков та монастирів, а також на утримання створених ними богаділень та лікарень [4, с. 76].

В 2004 р. релігійні організації України провели благодійні заходи на десятки мільйонів гривень. Мова йде про допомогу дітям сиротам, інвалідам, ветеранам війни і праці, самотнім і непрацевдатним людям похилого віку. Було оздоровлено 50 тисяч дітей сиріт і інвалідів, дітей із малозабезпечених сімей. Роздано майже 17 тис. тон гуманітарної допомоги. Виділено десятки мільйонів гривень на утримання безкоштовних їдалень, медичну допомогу для соціально незахищених верств населення, людей похилого віку та самотніх. Однак, не всі показники благодійної допомоги стають відомими, оскільки релігійні організації не рекламують свою благодійницьку діяльність, мотивуючи це тим, що релігійні організації не є комерційними і надання

допомоги віруючі вважають своїм обов'язком. Релігійні організації продовжують проводити щорічну Всеукраїнську благодійну акцію "Милосердя" [5, с. 5].

Стаття 23 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" встановлює: "...релігійні організації мають право здійснювати добродійні діяльність і милосердя як самостійно, так і через громадські фонди. Наприклад, в Статуті релігійної громади євангельських християн Святої трійці закріплюється можливість створювати благодійні фонди, здійснювати добродійну діяльність як самостійно, так і через інші благодійні організації" [2].

Благодійний фонд створений релігійною організацією може мати у власності рухоме та нерухоме майно, матеріальні та нематеріальні активи, кошти, а також інше майно, передане засновниками (учасниками), а також набуто на законних підставах. Майно благодійного фонду релігійної організації призначене для благодійної безкорисливої діяльності, що не передбачає отримання прибутку від здійснення такої діяльності. У зв'язку із цим здійснення підприємницької діяльності благодійним фондом не допускається, а господарська (некомерційна) діяльність благодійної організації допускається тільки з метою виконання статутних цілей та завдань і має щодо них підпорядкований характер.

Законодавство України про благодійництво справедливо не передбачає обов'язку засновника благодійної організації сформулювати мінімальний розмір статутного фонду. Така ситуація зумовлена некомерційним характером діяльності благодійного фонду, що не передбачає можливості здійснення благодійним фондом підприємницької діяльності, тобто можливості отримання прибутку для подальшого його розподілу між засновниками.

Враховуючи зазначене, можна визначити що: благодійна діяльність релігійних організацій здійснюється, як правило, з релігійних спонукань, і пов'язана з членством в релігійній організації; благодійна діяльність повинна відповідати статутним цілям релігійної організації, або статуту створеного благодійного фонду.

Надзвичайно складними стали відносини з надання благодійної допомоги, дуже багато уваги необхідно приділяти оформленню благодійної допомоги яка здійснюється релігійними організаціями. Занадто високі вимоги, пред'являє держава до учасників благодійної діяльності. Наприклад Всеукраїнський Союз Об'єднань Євангельських християн-баптистів отримує щоквартально десь біля 50–70 контейнерів з гуманітарною допомогою для госпіталів, реабілітаційних центрів [6, с. 37]. Чинний закон України "Про гуманітарну допомогу" передбачає, що релігійні організації, зареєстровані у відповідності з Законом України "Про свободу совісті і релігійні організації" можуть бути отримувачами гуманітарної допомоги і повинні бути зареєстровані в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги якщо релігійна організація на обласному рівні забажає отримати такий вантаж, вона повинна звернутися до комісії з питань гуманітарної допомоги в облдержадміністрацію з проханням визнати отриманий вантаж гуманітарною допомогою. Гуманітарною допомогою можуть бути

визнані вантажі, а саме скомпановані гуманітарні вантажі продуктів харчування з обмеженим строком зберігання, предмети медичного призначення, одяг, взуття, м'який інвентар предмети соціального призначення і реабілітації інвалідів. Межі вартісної оцінки або кількісних розмірів цих вантажів визначаються Кабінетом Міністрів України. Слід відмітити, що, відповідно постанови КМУ №1295 від 17.08.1998 р. у випадку коли на товари, які потрапили в Україну як гуманітарна допомога не отримано відповідного підтвердження комісії, вони можуть передаватися за згодою відправника іншим юридичним особам – отримувачам благодійної допомоги для подальшого розподілу [7, с. 13]. При здійсненні благодійної діяльності релігійна організація повинна вирішити ряд питань: ліцензування соціальних церковних структур; вибір організаційно-правової форми установ соціального обслуговування; порядок створення благодійних і соціальних структур; ведення діяльності направленою на залучення коштів; податкові та інші пільги учасникам благодійної діяльності; побудова взаємовідносин з державою з приводу такої благодійності, в тому числі укладання договорів для входження в існуючу систему підтримки соціального служіння [7, с. 13].

Список використаних джерел

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка // Н. Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1990. – 542 с.
2. Про свободу совісті та релігійні організації // Закон України від 23 квітня 1991 // Відомості Верховної Ради. – 1991. – №987–XII.
3. Браєн Тірні. Релігійні права: історичний огляд / Тірні Браєн // Релігійна свобода і права людини: Богословські аспекти. – Львів: Свічадо, 2000. – С.67–71.
4. Трайнин О. М. Роль християнської церкви в формуванні інститута благодійності / О. М. Трайнин // Закон. – 2003. – №11. – С.76–89.
5. Суспільне буття релігії і церкви // Релігійна панорама. – 2004. – №4. – С.5–18.
6. Кульбич В. Майдан довів, що ми – єдині / В. Кульбич // Церква і політика: від президентських виборів 2004 року до парламентських 2006 року. Матеріали Круглого столу 17–18 лютого 2005 року / Упорядники А. Колодний та Л. Филипович. – К.: Університет, 2005. – С.37–50.
7. Гунько С. Гуманитарная помощь: кое-что о правилах таможенного оформления / С. Гунько // Мир денег. – 2000. – март–апрель. – С.13–15.

References

1. Ozhegov S. I. Slovar' russkogo jazyka // N. Ju. Shvedovoj. – M.: Rus. jaz., 1990. – 542 s.
2. Pro svobodu sovisti ta religijni organizacii // Zakon Ukrainy vid 23 kvitnja 1991 // Vidomosti Verhovnoi Rady. – 1991. – №987–XII.
3. Brajen Tirni. Religijni prava: istorychnyj ogljad / Tirni Brajen // Religijna svoboda i prava ljudyny: Bogoslovski aspekty. – L'viv: Svichado, 2000. – S.67–71.
4. Trajnin O. M. Rol' hristianskoj cerkvi v formirovanii instituta blagotvoritel'nosti / O. M. Trajnin // Zakon. – 2003. – №11. – S.76–89.
5. Suspil'ne buttja religii' i cerkvy // Religijna panorama. – 2004. – №4. – S.5–18.
6. Kul'bych V. Majdan doviv, shho my – jedyni / V. Kul'bych // Cerква i polityka: vid prezidents'kyh vyboriv 2004 roku do parlaments'kyh 2006 roku. Materialy Kruglogo stolu 17–18 ljutogo 2005 roku / Uporjadnyky A. Kolodnyj ta L. Fylypovyč. – K.: Universytet, 2005. – S.37–50.
7. Gun'ko S. Gumanitarnaja pomoshh': кое-что о правилах таможенного оформления / S. Gun'ko // Mir deneg. – 2000. – mart–aprel'. – S.13–15.

Gladchenko S. V., Ph.D. in History, Associate Professor of Social Work, Institute of innovative technologies and Postgraduate Education National University of Odessa (Ukraine, Odessa), vesta_odessa@mail.ru

The historical preconditions the charitable activities of religious organizations and churches in Ukraine

In this article the author has analyzed the historical preconditions of charitable activities of the church. Since ancient times, the public familiar life situations in which, for individuals, small and large social groups are needy, poor, helpless and defenseless. In the history of all the peoples of these social phenomena is more or less acute social problems. They remain as such in our time, as in many countries, including Ukraine, poverty, destitution and helplessness is the lot of a large part of the population. Charity – one of the main social forms of solving such problems, and a special sphere of modern social life. It is the answers to objectively emerging challenges and issues of society, the solution of which is of considerable theoretical and practical interest. Charity occurs in the formation of human society, becoming the major social institutions as the tradition of using the old, the sick, the disabled, children, people who are in trouble and who is unable to overcome it. Charity – is an integral part of the moral culture and social norms of all civilizations. It existed before the establishment of national and world religions, and with the emergence of the latter became an integral part of them.

Keywords: charitable activities, historical preconditions, Ukraine, religious organizations.

Гладченко С. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры социальной работы, Институт инновационных технологий и последипломного образования Одесского национального университета им. И. И. Мечникова (Украина, Одесса), vesta_odessa@mail.ru

Исторические предпосылки благотворительной деятельности религиозных организаций и церкви в Украине

Представлен анализ исторических предпосылок благотворительной деятельности церкви. С древнейших времен обществу знакомы жизненные ситуации, при которых, отдельные люди, малые и большие социальные группы испытывают нужду, бедны, беспомощны и беззащитны. В истории всех народов эти общественные явления представляли более или менее острые социальные проблемы. Остаются они таковыми и в наше время, поскольку во многих странах мира, в том числе в Украине, бедность, нужда и беспомощность остается уделом значительной части населения. Благотворительность – одна из основных социальных форм решения подобных проблем и особая сфера современной социальной жизни. Она представляет собой ответы на объективно возникающие вызовы и вопросы социума, решение которых представляет существенный теоретический и практический интерес. Благотворительность возникает в условиях формирования человеческого общества, становления основных социальных институтов как традиции помощи старым, больным, инвалидам, детям, людям, оказавшимся в беде и не имеющим возможности самостоятельно ее преодолеть. Благотворительность – это неотъемлемая часть нравственной культуры и общественных норм всех цивилизаций. Поэтому, изучение истории благотворительности является актуальным.

Ключевые слова: предпосылки благотворительности, Украина, деятельность благотворительных организаций, деятельность церкви.

* * *

УДК 94(477)“1920”

Кудінов І. О.
аспірант, Київський національний університет
ім. Т. Шевченка
(Україна, Київ), ivan.kudinov.ua@gmail.com

Військовополонені поляки у трудових арміях (1920–1921 рр.)

Досліджуються особливості використання військовополонених солдатів польської національності у складі трудових армій на території УСРР на прикладі 1–го робітничого полку, який підпорядковувався Українській, а потім Донецькій трудовій армії впродовж 1920–1921 років. На основі архівних джерел аналізується формування та діяльність цього підрозділу.

Ключові слова: воєнний комунізм, трудова повинність, громадянська війна, радянсько-польська війна, трудова армія, військовополонені поляки, вугільна промисловість.

Перебудова відносин у сфері економіки на основі принципів загальної трудової повинності була однією з важливих ланок воєнно-комуністичної системи. Разом із милітаризацією суспільного життя, більшовиками широко впроваджувалася практика переведення

армійських частин із військового на “трудоий фронт”. Впродовж 1920–1921 років на територіях, яку контролювала радянська влада, було утворено 8 трудових армій. На теренах УСРР трудові завдання виконували Українська (УТА, Укртрудармія) та Донецька трудові армії (ДТА, Донтрудармія).

Малодослідженою темою як української, так і зарубіжної історіографії є праця військовополонених в трудових арміях, одним з аспектів якої стало використання полонених солдатів польської національності в Українській та Донецькій трудових арміях у 1920–1921 роках [1].

Різке зростання кількості польських військовополонених почалося в липні 1920 року, коли радянські війська здійснили вдалий наступ проти польської армії на Західному та Південно-Західному фронтах.

З більшої частини полонених, яких залишали на території УСРР, формували трудові частини. В липні 1920 року перших полонених у кількості 700 осіб утримували в концентраційному таборі Харківської ВНК, що знаходився в районі Холодної гори. Нові партії направлялися в Чугуїв, де розмістили 2 400 осіб [2, с. 60].

Наказом командування Південно-Західного фронту від 31 липня 1920 року №1447 всі військовополонені поляки, які перебували в Харківському та Чугуївському концентраційних таборах передавалися в розпорядження начальника управління формування Червоної армії Південно-Західного фронту, з метою формування з них робітничих полків. З моменту надходження документу, командування наказувало всіх військовополонених віднині направляти у розпорядження управління формування фронту.

Для реалізації наказу при відділі примусових робіт Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР була організована міжвідомча комісія з питань військовополонених, яку очолив Юліан Лещинський. Спочатку комісія пропонувала всіх військовополонених відправляти в Харків, де б вони піддавалися політичній обробці протягом 2–х тижнів, а потім відправлялися в новосформовані частини. Проте її членам виявилось проблематично знайти приміщення для розміщення біля 5 тис. осіб у Харкові було важко [3, с. 38–39].

Впродовж 1920 року з захоплених у полон поляків було створено 3 робітничі полки, які звели у 4–ту трудову бригаду та передали Українській трудовій армії. Станом на 1 листопада 1920 року у особовий склад 4–ї трудової бригади налічував 4724 особи з яких 3454 були полоненими [4, арк. 3зв]. У її складі вони перебували до початку травня 1921 року. 2–й робітничий полк розташовувався в околицях Чугуєва, 3–й в Харкові.

Одним з перших було утворено 1–й робітничий полк, який почали формувати згідно з наказом Української трудової армії №376 від 30 липня 1920 року [5, арк. 37]. Спочатку полк підпорядковувався УТА. Однак, з моменту створення Донецької трудової армії в грудні 1920 року, його тимчасово передали до ДТА, в такому підпорядкуванні він пробув до кінця свого існування.

Влітку 1920 року 1–й полк з військовополонених було направлено на Донбас, де особовий склад займався